

Žymiausias jų buvo Vilniaus universiteto auklėtinis Jurgis Pabrėža (1771—1849). Aukštojoje mokykloje jis daugiausia domėjosi medicinos ir botanikos mokslais, bet aukštojo mokslo jis nebaigė. Baigęs Varnių kunigų seminariją, buvo išventintas kunigu ir dirbo įvairiose Žemaitijos vietose. Šalia savo tiesioginių pareigų jis domėjosi augalais, ypač vaistiniaisiais. Pagrindinis jo uždavinys buvo supažindinti liaudį, eilinius žmones su naudingais, ypač vaistiniaisiais, augalais, siekiant juos panaudoti gydymo reikalams. J. Pabrėža gerai suprato, kad šiam reikalui būtinai reikalinga mokslinė knyga apie augalus, parašyta liaudžiai suprantama, atseit žemaičių, kalba. Dirbdamas šį darbą, J. Pabrėža, remdamasis liaudyje vartojamais augalų vardais, o nesamus vardus pats sukurdamas, sudarė augalų vardyną. Yra likusi rankraštinė medžiaga, o nemažas lietuviškų vardų sąrašas tilpo vieninteliame atspausdintame jo darbe [11]. Pabrėžos vardyno medžiaga buvo panaudota P. Matulionio, ruošiant Lietuvos augalų žodyną [12], bei gerokai vėliau ruošiant „Lietuvišką botanikos žodyną“ [13].

J. Pabrėžos literatūrinis-rankraštinis palikimas gana didelis. Labai vertingas jo darbas — morfologinių botaninių terminų žodynas (paruoštas 1834 m. Kretingoje, 505 psl.), kuris šiuo metu panaudojamas, rengiant botaninių terminų žodyną. Nemaža duomenų apie J. Pabrėžos gyvenimą ir darbus galima rasti prof. J. Dagio straipsnyje apie senojo Vilniaus universiteto auklėtinius — lietuvius inteligentus [14].

J. Pabrėžos darbai kiek plačiau paminėti dėl to, kad tarp jų ir vėliau už J. Pabrėžą gyvenusio Lauryno Ivinskio darbų krypties esama didelio panašumo.

L. Ivinskis (1811—1881) buvo mažiau išsimokslinęs negu J. Pabrėža. Jis pradžioje mokėsi Kėdainiuose (netoli Šiaulių), vienuolių laikomojoje mokykloje, kuri nesudarė pilnos gimnazijos. Vėliau mokėsi savarankiškai.

Išlaikęs atitinkamus oficialius egzaminus Šiaulių gimnazijoje, jis 1841 m. įgijo namų mokytojo vardą, o praėjus šešeriems metams Kauno gimnazijos mokytojų taryba jam pripažino miesto mokyklos mokytojo teises [15]. L. Ivinskis kurį laiką (iki 1851 m. vasaros) dirbo privačiu mokytoju Rietave pas Oginskį. Po to trejetą metų mokė dvarininkų vaikus įvairiose vietose: Pavirvytyje (netoli Šiaulių), Naciūnuose ir Zabieliškiuose (abi vietovės netoli Kėdainių). 1854 m. balandžio mėn. jis buvo paskirtas valdinės Rietavo miestelio pradžios mokyklos nuolatinio mokytoju [16]. Į gyvenimo pabaigą L. Ivinskis buvo Joniškėlio mokyklos mokytoju.

Palaidotas L. Ivinskis Kuršėnų kapinėse. Išlikusiame paminkle lietuvių ir lenkų kalbomis įrašyta: „Čia yra palaidotas Laurynas Ivinskis. Pirmasis Lietuvos rašytojas, gimęs 1811 m., miręs 1881 m. liepos 17 dieną.“

L. Ivinskis lietuvių tautos kultūros istorijoje užima reikšmingą vietą kaip pirmasis kalendorių leidėjas lietuvių kalba. „Kalendorius, arba metų skaitlius ūkiškas“ buvo leidžiamas nuo 1846 iki 1867 m. beveik reguliariai (nebuvo išleistas tik 1853 ir 1854 m.). Iki 1865 m. buvo leidžiamas lotyniškais raidėmis, trys paskutiniai — rusiškais. Šis leidinys buvo skirtas valstiečiams ir jiems pavaduodavo laikraščius. Jo leistieji kalendoriai buvo vieni pirmųjų lietuviškų periodinių leidinių. Kalendorių turinys buvo įvairus: be paprastų kalendorinių žinučių, buvo daug praktiškų patarimų valstiečiams, žinių iš Lietuvos ir kitų kraštų istorijos. Kalendoriuose nemaža vietos buvo skiriama botanikos, zoologijos ir net mineralogijos klausimams. Jo parašytame ir per trejus metus (1862—1864) spausdintame straipsnyje „Prigimtinė“ („Gamta“) nurodomos augalų klasifikacijos pagal Linėjų ir Žiusje. Tai rodo, kad L. Ivinskis gerai nusivokė botanikos srityje ir dėjo pastangas botanikos mokslą populiarinti. Čia pravartu pažymėti, kad L. Ivinskis kalendorius ne tik redagavo, bet pats rašė daugumą straipsnių.

Jo kalendoriai plačiai paplito Lietuvos valstiečių tarpe. Kai kuriais metais jie buvo išleidžiami, palyginti, dideliu — net 8000 egzempliorių tiražu. Idėjinio požiūriu L. Ivinskio kalendoriai buvo labai riboti. Juose nebuvo nė mažiausios kritikos viešpataujančios santvarkos atžvilgiu. Tačiau, antra vertus, cenzūra šios kritikos nebūtų praleidusi ir vargu, ar patys kalendoriai būtų buvę išleisti, ir taip jie vėluodavo apie pusę metų, ilgai užlaikyti cenzorių. Pažangus to meto švietėjas S. Daukantas yra pareiškęs nemažai pastabų dėl kalendorių kalbos ir turinio, tuo pačiu keldamas didesnius reikalavimus liaudžiai skiriamiems raštams.

L. Ivinskis nesitenkino vien pedagoginiu darbu bei kalendorių leidimu. Jis domėjosi lietuvių tautosaka, daugiausia iš gyvosios kalbos rinko medžiagą lietuvių kalbos žodynui. Bet, tur būt, labiausiai L. Ivinskis domėjosi botanika.

Nors ir savamokslis, Ivinskis buvo gerai išsilavinęs pedagogas. Jis neblogai mokėjo, be lietuvių ir lenkų, rusų, prancūzų, vokiečių ir lotynų kalbas. Bendradarbiaudamas su to meto žinomu Vilniaus knygų leidėju A. Zavadskiu, jis turėjo galimybių apsirūpinti vertingiausiais leidiniais iš gamtos bei medicinos srities. Yra žinių, kad A. Zavadskis įteikė L. Ivinskiui Raspajaus (F. V. Raspail) „Physiologic vegetale“, Jokūbo Vagos „Flora polonica“, net du iš užsienio atvežtus mikroskopus.

Lotyniškas vardas	Lietuviškame botanikos žodyne	Prigimtumenėje
<i>Minulus</i>	Puikūnas	Kvaponis
<i>Convolvulus</i>	Vijoklis	Menturenis
<i>Apocynum</i>	Stepukas	Lomenė
<i>Scabiosa</i>	Žvaigždūnė	Garvenė
<i>Helichrysum</i>	Šlamutis	Sausumenis
<i>Chrysanthemum</i>	Skaistažiedė	Dūntlas
<i>Achillea</i>	Kraujažolė	Gravinė
<i>Hieracium</i>	Vanagė	Gažūnas

botanikos žodyną“ net sinonimais, galima drąsiai tvirtinti, jog šis L. Ivinskio rankraštis tiesiog nebuvo žinomas.

Nagrinėjant 2 lentelėje pateikiamus terminus, atrodo, kad L. Ivinskis nieko nežinojo apie J. Pabrėžos vardyną, nes daug genčių jų skirtingai vadinamos. Pavyzdžiui, *Ophioglossum* Pabrėža vadina driežliele, o Ivinskis — liežuvene; *Potamogeton* atitinkamai — plūde ir vandminiu, *Luzula* — kiškiogrikiu ir vėjotriu, *Isopyrum* — bligna ir rautene, *Scabiosa* — žvaigždūnė ir garvene ir t. t.

L. Ivinskio „Prigimtumenėje“ aptinkame gana originalius augalų genčių vardus. Pavyzdžiui, *Isoëtes* vadinamas panarūniu, *Glyceria* — kru-painiu, *Cupressus* — kapūniu, *Euphorbia* — kartpiene, *Elaeagnus* — pro-karkliu, *Saxifraga* — trupsne ir t. t.

Ir 3 lentelėje pateikiami pavyzdžiai parodo, kad pagrindiniai lietuviški genčių vardai, įtraukti į Botanikos žodyną pagal L. Ivinskį, neatitinka „Prigimtumenėje“ surašytų vardų. 3 lentelėje, kaip ir kitose, galima pastebėti, kad „Prigimtumenėje“ genčių vardai gana dažnai baigiasi galūne -is.

4 lentelėje šalia pagrindinio genties pavadinimo, paimto iš „Botanikos žodyno“, surašyti tų pačių genčių žodyne nurodytieji sinonimai pagal L. Ivinskį, ir jie palyginami su „Prigimtumenėje“ surašytais šių genčių vardais. Matome, kad tarp genčių sinonimų žodyne pagal L. Ivinskį ir „Prigimtumenėje“ pateiktų pavadinimų yra nemažas skirtumas. Pavyzdžiui, *Scheuchzeria* „Prigimtumenėje“ vadinama plavu, o žodyne sinonimas — tvanė durpinė, *Malva* „Prigimtumenėje“ vadinama rožaine, o žodyne — girnelėmis, *Peucedanum* pagal „Prigimtumenę“ vadinama karteiniu, o žodyne tarp sinonimų randame Ivinskiui priskiriamą grinuvo pavadinimą ir t. t. Vadinasi, 4 lentelėje pateikti pavyzdžiai dar kartą įrodo, kad Ivinskio „Prigimtumenė“ yra vėliau jo sudarytas vardynas, gerokai tobulintas, palyginus su ankstesniais jo darbais, o „Lietuviško botanikos žodyno“ autoriams šis vardynas nebuvo žinomas.

Įdomu, kad L. Ivinskiui pavyko surasti lietuviškus vardus toms gentims, kurios „Botanikos žodyne“ gavo sulietuvintus lotyniškuosius savo pavadinimus. Kai kurie iš jų pateikiami 5 lentelėje ir tikrai verti dėmesio. Pavyzdžiui, *Amaryllis* vadinamas meilene, *Chamaerops* — žemūtre, *Cycas* — paverbe, *Celosia* — skiauterūnu ir kt.

Tik labai retais atvejais ir pats Ivinskis lietuvinio lotyniškus pavadinimus: *Cichorium* — cikorija, *Hyacinthus* — jacintas, *Victoria* — viktorija.

Jau buvo minėta, kad L. Ivinskį ir J. Pabrėžą jungė bendra darbų kryptis — lietuviškos botaninės terminijos kūrimas. 6 lentelėje palyginami keli originalūs J. Pabrėžos ir L. Ivinskio duotieji augalų vardai. J. Pabrėžos

Kai kurių aukštesniųjų augalų genčių lietuviškų vardų, pateikiamų „Lietuviškame botanikos žodyne“ pagal L. Ivinskį ir „Prigimtumenėje“ palyginimas

Lotyniškas vardas	Lietuviškame botanikos žodyne	Prigimtumenėje
<i>Polypodium</i>	Sertvė	Kojuminis
<i>Botrychium</i>	Varpenis	Liemūnis
<i>Cynosurus</i>	Kietavarpė	Liepotis
<i>Dactylis</i>	Šunažolė	Pievenis
<i>Melica</i>	Striepsnė	Stiepris
<i>Gynnadenia</i>	Plauretis	Plintis
<i>Platanthera</i>	Blandis	Vakarietis
<i>Listera</i>	Dviguonė	Brašis
<i>Neslia</i>	Prožiklė	Grūdenė
<i>Cakile</i>	Stoklė	Snaptis
<i>Cardamine</i>	Kartenė	Šaltvis
<i>Helianthemum</i>	Saulenis	Švitrūnis
<i>Holosteum</i>	Rieskė	Driegtinys
<i>Scleranthus</i>	Klėstenė	Piltrovis
<i>Montia</i>	Menuva	Šaltrenė
<i>Cicuta</i>	Nuokana	Siutminis
<i>Chamaedaphne</i>	Bereinis	Suitras
<i>Calamintha</i>	[Dašis]	Sausmėtrė
<i>Dracocephalum</i>	Meiližė	Liekandra
<i>Knautia</i>	Buožainė	Geltvas
<i>Scorzonera</i>	Geltekklė	Augapienis
<i>Taraxacum</i>	Kiaulpienė	Jostuvis

sukurtieji vardai įtraukti į „Botanikos žodyną“. Jų palyginimas su analogiškais L. Ivinskio sukurtaisiais pavadinimais „Prigimtumenėje“, be jau pateiktųjų įrodymų, dar kartą patvirtina savarankiškus J. Pabrėžos ir L. Ivinskio augalų lietuviškos terminijos kūrimo kelius, nes, kaip matome, terminai visai skirtingi. Galima drąsiai tvirtinti, kad L. Ivinskis apie J. Pabrėžos darbus nieko nežinojo, nes pastarojo įtakos L. Ivinskio kūrybiniame darbe visai neįjaučiama.

Kai kurie lietuviškieji augalų vardai pavartoti L. Ivinskio „Prigimtumenėje“ šiuolaikinėje lietuviškoje botanikos terminijoje reiškia visai kitas augalų gentis. Pavyzdžiui, L. Ivinskis vikšriu (taip dabar vadinama *Juncus* gentis) vadina *Phalaris* (dryžutį), švendre (*Typha*) vadina *Calamagrostis* (lendrūną), o lendrūniu vadina *Bambusa* gentį, kupolės (taip įprasta vadinti *Melampyrum* gentį) vardą jis davė *Hypericum* (jonažolės) genčiai.

Baigiant galima padaryti šias išvadas.

1. Nagrinėtasis L. Ivinskio veikalas — reikšmingas indėlis lietuviškoje botaninėje literatūroje, kuriame pateikiama gausi originali medžiaga.

2. Veikalo originalumas leidžia išskelti L. Ivinskį šalia J. Pabrėžos kaip vieną pirmųjų lietuvių botanikų — lietuviškos botaninės nomenklatūros kūrėjų.

3. Gausi „Prigimtumenės“ medžiaga nebuvo panaudota „Lietuviško botanikos žodyno“ komisijos, ruošiant žodyno I tomo pirmąją laidą. Todėl

Kai kurių aukštesniųjų augalų genčių sulietuvintų vardų iš „Lietuviško botanikos žodyno“ ir tų genčių vardų iš „Prigimtumenės“ palyginimas

Lotyniškas vardas	Lietuviškame botanikos žodyne	Prigimtumenėje
<i>Elodea</i>	Elodėja	Vandžargis
<i>Beckmannia</i>	Bekmanija	Raiminis
<i>Corynephorus</i> (<i>Weingaertneria</i>)	Veingartnerija	Godminas
<i>Koeleria</i>	Kelerija	Smeltris
<i>Palmae</i>	Palmės	Verbos
<i>Chamaerops</i>	Palmė-nykštukas	Žemūtrė
<i>Amaryllis</i>	Amarilis	Meilenė
<i>Agava</i>	Agava	Jėlainis
<i>Leucorum</i>	Leukoja	Ankstiebenis
<i>Cycas</i>	Cikas	Paverbė
<i>Celosia</i>	Celiozija	Skiauterūnas
<i>Gentiana</i>	Gencijonas	Lelijaitis
<i>Galinsoga</i>	Galinzoga	Viešartas

Kai kurių aukštesniųjų augalų genčių tipingesnių lietuviškų vardų, įėjusių į „Lietuvišką botanikos žodyną“ pagal J. Pabrėžą ir randamų L. Ivinskio „Prigimtumenėje“ palyginimas

Lotyniškas vardas	Lietuviškame botanikos žodyne (ir vardo reikšmė)	Prigimtumenėje
<i>Medicago</i>	Sraigė — dėl šio augalo vaisių pavidalo	Šveltris
<i>Alopecurus</i>	Kočėlas — dėl žiedyno formos	Rientūnis
<i>Jasione</i>	Austėja — iš senovės lietuvių mitologijos — bitininkystės deivės vardas	Kalnuminis
<i>Anthoxanthum</i>	Gardūnytis — iš mitologijos — avinėlių dievaitis	Zalsmūnis
<i>Hippuris</i>	Patrimpas — iš mitologijos — marių ir vandenynų dievas	Liegartis
<i>Sisymbrium</i>	Poklius — iš mitologijos — požemių dievas	Garstininkas

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
BOTANIKOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR BOTANIKŲ DRAUGIJA

723838

BOTANIKOS KLAUSIMAI

II

VILNIUS

1962